

ROMANIAN CULTURE, PATRIMONIAL HERITAGE AND POPULAR ART

Adela MARINCU

West University of Timișoara

Abstract: The cultural patrimony, the national and regional cultural policies – in other words, the attention given to these – constitute the identity of a nation, but also the moral landmark on which the today and the tomorrow society has to relate itself to.

The act of awareness of the liability a community is having towards the cultural patrimony covers a long and devious way. Man's ignorance or aggressive behaviour sacrificed invaluable works of art, creations of a great beauty, thus cutting from the legacy of humanity priceless parts of the spiritual realities and not only. Wars, revolutions, earthquakes, floods and above all man's actions turned to ashes lots of wonders from antiquity, middle ages and modern times. What had happened to countries with a richer cultural dowry than Romania, happened to Romania's territory too, in regions like Banat, devastated by the imperial armies or by the migratory hordes which ravaged our settlements. As such, the cultural patrimony from Banat bears the mark of the historical evolution. It is also the creation of several nations: Romanian, Serbian, Hungarians, Germans, Slovaks, Bulgarians, Croatians, Jews, Czechs which were influenced each other in time.

The present work tackles aspects linked to the research, description and analysing of the phenomena and the patrimonial values in order to protect and promote the cultural patrimony of Banat.

Keywords: culture, cultural patrimony, cultural policies, popular (folk) art, values.

Cultura populară

În folcloristica românească din secolul al XIX-lea existau doi termeni *popular* și *poporan*, cel dintâi desemnând „ceea ce este agreat, iubit, gustat, însușit de popor” (fără însă a fi creat de popor), iar *poporan* însemna „ceea ce aparține poporului” (ca ceva *al său*). Termenul *poporan* a dispărut din uzul curent al folcloriștilor și din limbajul comun până spre jumătatea secolului al XX-lea, iar cel de *popular* în limbajul comun a ajuns să însemneze cam același lucru ce însemna și în vremurile de început ale folcloristicii noastre. Dincolo de ambiguitatea și echivocul termenului *popular* (atât în uzul său comun, cât și în folosirea imprecisă și prea „largă” perpetuată de unii folcloriști din secolul al XX-lea), termenul actual de *cultură populară* în uzul său comun a ajuns să însemne cam același lucru cu termenul identic ca formă (în limba română) definit drept *concept* în antropologia culturală contemporană astfel: „*Cultura populară* este opusă culturii folk, (culturii de tip folcloric, culturii tradiționale orale) ce sugerează, individualitatea, specificitatea unui grup relativ restrâns de oameni, și mai presus de orice, tradiția. *Cultura populară*, în contrast, *implică o masă de oameni, în principal dar nu exclusiv, situată în mediul urban și care adoptă un mod constant și abandonează rapid modurile de comportare aflate într-o schimbare neîntreruptă, modelele și capriciile culturii materiale și non-materiale. Cultura populară se substituie și înlocuiește diferențele folk și etnice*¹ .

„Cultura populară, prin răspândirea și efectele sale, contribuie la destructurarea și denaturarea folclorului — dar cultura populară nu i se poate, cel puțin deocamdată, substitui folclorului și culturii de tip folcloric, pentru simplul motiv că ea este cu totul altceva decât

¹ Achim Mișu, *Antropologie culturală*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002, p.86.

folclorul. Interpretării (și creatorii) din spațiul *culturii populare* (în acest înțeles al termenului) pot fi mai mult sau mai puțin talentați, inspirați sau educați (ca neprofesioniști) în privința bunului-gust sau chiar a bunei-cuviințe — astfel încât *nu întreaga cultură populară* din orașele și satele de azi) merită disprețul nostru” apreciază Ioan Viorel Boldureanu în lucrarea sa *Cultură tradițională orală*.

Patrimoniul cultural

Asemenea conceptului de cultură, și cel de patrimoniu cultural a cunoscut de-a lungul timpului diverse definiții și interpretări. Centrul internațional pentru Studiul Prezervării și Restaurării Proprietății Culturale prezintă nu mai puțin de 60 de definiții ale patrimoniului cultural, respectiv ale proprietății culturale, cea mai veche dintre ele datând din anul 6 d.Hr.² UNESCO a definit patrimoniul cultural ca reunind „întregul corpus de materiale, atât artistice cât și simbolice – transmise din trecut fiecărei culturi și, prin urmare, întregii umanități. Ca parte constituantă a afirmării și a îmbogățirii identităților culturale, precum și ca moștenire ce aparține întregii umnități, patrimoniul cultural conferă fiecărui loc caracteristici specifice și este depozitarul existenței umane”. Analizând evoluția conceptului de patrimoniu cultural în statele vest-europene, Vecco observă că acest termen a suferit un proces de expansiune și transfer semantic care a rezultat în generalizarea utilizării sale. Sunt identificate trei etape parcurse în extinderea conceptului de patrimoniu cultural, după cum urmează: - o extindere tipologică prin includerea în patrimoniu a elementelor care nu făceau în mod tradițional parte din acesta, astfel formulându-se o abordare integratoare a patrimoniului; - extinderea criteriilor de selecție a patrimoniului cultural prin includerea, pe lângă valorile istorice și artistice, a valorilor de identitate și a capacității de interacționare cu memoria; - trecerea de la o abordare normativ-obiectivă la una bazată pe capacitatea unui obiect de a suscita valori și semnificații. Patrimoniul a încetat să fie definit prin prisma aspectelor materiale, creându-se astfel premisele pentru recunoașterea patrimoniului cultural intangibil.³

Necesitatea protejării patrimoniului cultural, artistic și încurajarea a ceea ce urma să devină patrimoniu, a apărut în Franța, în secolul al XVII-lea, odată cu ideea responsabilității politice a puterilor publice în domeniul artei și al creației, al cărei susținător a fost însuși Richelieu, care a înființat în anul 1636 Academia franceză. Prelevându-se de acest precedent, regele Ludovic al XIV-lea a hotărât în 1680 crearea Comediei Franceze, prin fuzionarea a două trupe de teatru distincte și dispus conceperea unei instituții centralizate de administrare a clădirilor din Franța, a artelor și a manufacturilor, prefigurându-se ceea ce avea să devină ulterior Ministerul Culturii⁴.

Pe plan internațional, necesitatea protejării patrimoniului cultural a fost impusă de desfășurarea, în principal pe teritoriul european, a celor două războaie mondiale, care au produs catastrofe și în privința punurilor de patrimoniu. Acestea au fost distruse în urma bombardamentelor, a conflictelor armate, au fost supuse jafurilor, multe dintre ele dispărând în condiții necunoscute. În acest context, pe plan mondial au fost luate o serie de măsuri prin încheierea unor tratate care să protejeze patrimoniul cultural. Astfel, în 1954, a fost încheiată Convenția de la Haga privind protecția patrimoniului cultural în caz de conflict armat⁵.

Alte documente legislative internaționale sunt: Convenția UNESCO cu privire la protejarea patrimoniului cultural, încheiată la Paris în anul 1972, a cărei necesitate, așa cum

² http://cif.icomos.org/pdf_docs/Documents%20%line/Heritage%20definitions.pdf

³ Filip Iorgulescu, Felicia Alexandru, Georgiana Camelia Crețan, Meral Kagitci, Mihaela Iacob, *Abordări privind evaluarea și valorificarea patrimoniului cultural* în revista *Economie teoretică și aplicată, Volumul XVIII (2011), No. 12 (565)*, p. 14, ediție electronică accesată la <http://store.ectap.ro>

⁴ Jean-Michel Dijan, *Op. cit.*, p. 7

⁵ Irina Oberländer-Târnavăanu, *Un viitor pentru trecut. Ghid de bună practică pentru păstrarea patrimoniului cultural*, Editura CIMEC, București, 2009, ediție electronică accesată la <http://www.cimec.ro/Arheologie/Oberlander-un-viitor-pentru-trecut/index.html>.

rezultă din Preambul, o constituie amenințarea de distrugere „nu numai datorită cauzelor obișnuite de distrugere, dar și prin evoluția vieții sociale și economice, care le agravează prin fenomene de alterare și de distrugere și mai grave, iar degradarea sau dispariția unui bun de patrimoniu cultural și natural constituie o diminuare nefastă a patrimoniului tuturor popoarelor lumii”⁶, convenția UNESCO cu privire la interzicerea și împiedicarea operațiunilor ilicite de import, export și transfer de proprietate asupra bunurilor culturale (ratificată de România prin Legea nr. 79/1993), Convenția UNIDROIT privind bunurile culturale furate sau exportate ilegal, adoptată la Roma la 24 iunie 1995, Convenția europeană privind protecția patrimoniului arheologic adoptată la Valetta la 16 ianuarie 1992, Convenția Europeană pentru protecția patrimoniului arhitectural al Europei, adoptată la Granada, la 3 octombrie 1985 și Convenția Europeană asupra peisajului cultural (ratificată de România prin Legea nr. 451/2002).

Legislația românească privind protecția patrimoniului cultural cuprinde o serie de legi importante: Legea nr. 182/2000 (republicată), privind protejarea patrimoniului cultural mobil, Legea nr. 422/2001 (republicată) privind protejarea monumentelor istorice și Legea nr. 26/2008 privind protejarea patrimoniului cultural imaterial.

Arta populară în spațiul românesc

Arta populară reprezintă o „componentă de bază ale artei românești, înțeleasă ca formă a conștiinței sociale a poporului nostru, capabilă să oglindească într-o modalitate specifică realitatea lumii prin construirea de structuri expresive generând și transmițând emoții”⁷. Având rădăcini în orizonturile vieții spirito-materiale din spațiul carpato-danubiano-pontic, arta populară a reputat o evoluție istorică de durată, reflectând modul de viață și credința despre lume a unui popor milenar, format din agricultori și păstori precum și alte meșteșuguri și ocupații. Arta populară a atras atenția oamenilor de știință abia în secolul al XIX-lea ca un domeniu de artă istoric determinat în urma procesului de diferențiere început în perioada renașentistă, accentuat în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea dar mai ales în secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea când, practic se poate spune că s-a încheiat, odată cu precizarea manifestărilor de artă populară în forme ce nu mai pot fi continuate în condițiile ultimei revoluții industriale, antrenând schimbări majore în producția materială și spirituală, precum și în relațiile sociale din întreaga lume și, firește și din România.

Arta populară constituie un domeniu de studiu interdisciplinar. Ea reprezintă „creația unei comunități întemeiate pe o lungă tradiție, împletind funcționalul cu esteticul în opere de artă în care forma și decorul sunt gândite ca întreguri destinate să îndeplinească trebuințele materiale și spirituale ale indivizilor și colectivităților în materie de arhitectură, organizarea interiorului, mobilier, țesături, ceramică, unelte, costum, prelucrarea metalelor, pictură pe sticlă etc”⁸.

Arta populară românească a păstrat amprenta unor epoci care au contribuit la îmbogățirea manifestărilor de artă și a fondului autohton dominant. Vitalitatea artei populare face ca în toate zonele istorice ale României să persiste forme originale, arhaice, ale olăritului, țesăturilor, cusături, creștături în lemn, sculptură, pielărie, cojocărie, prelucrarea metalelor, încondeierea ouălor etc. Mircea Eliade, când se referă la popoarele care au statornicit civilizații agricole, constată că: „Existența sedentară organizează altfel lumea decât o viață nouă”⁹. Pentru agricultor, spațiul în care trăiește, casa, satul, ogorul constituie adevărata lume. Centrul lumii este locul consacrat prin ritualuri și rugăciuni, căci prin el are loc comunicarea

⁶ <http://bucegipark.ro/ConventiaParis.htm>

⁷ Georgeta Stoica, Paul Petrescu, *Dicționar de artă populară*, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 40

⁸ Robert Wildhaber, *Revista "Antique"*, New York, 1950, apud, Georgeta Stoica, Paul Petrescu, *Dicționar de artă populară*, Editura enciclopedică, București, 1997, p. 40

⁹ Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis – Han*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 25

cu ființele supranaturale. Așadar, gospodăria, casa, interiorul, totul „este pus sub semnul statorniciei în timp și spațiu.”¹⁰

Simbolizând unitatea de apartenență socială, casa este prin excelență locul unde se află ilustrate mecanismele de alianță și de filiație; locuința și dependențele sunt, prin suprafața și forma lor, indicii, semne ale statutului socio-economic al celor care o locuiesc.

Casa este în același timp și un spațiu ritualic. Faptul de a se instala într-o casă devine echivalent cu o participare conștientă la tainele și legile nescrise ale cosmosului. Casa este un adăpost consacrat prin practici magice de întemeiere, unde vin prin naștere copiii, nepoții și strănepoții și pleacă prin moarte părinții, moșii și strămoșii. Nașterea și moartea în afara casei erau firești și, ca urmare, supuse unor rituri de separare: copilul născut în țarină era adus în poală și așezat pe solul familial, lângă vatră, acolo unde trebuia să vină.

Casa constituie, între microcosmosul trupului omenesc și Cosmos, un microcosmos secundar, un termen cu configurație iconografică. Simbolul casei este un dublu microcosmic atât al trupului material, cât și al corpusului mintal. Distribuirea încăperilor unei locuințe, ungherul în care se doarme, încăperea în care se pregătește mâncarea, tinda, pivnița, hambarul, podul, toate aceste elemente organice reclamă, mai degrabă, echivalentele anatomice, decât reverii arhitecturale, casa în totalitatea ei este mai mult decât locul unde se trăiește, e o făptură vie. Casa este un dublu, o supradeterminare a personalității a celui ce trăiește în ea.

Arta populară nu este o artă elevată ci, o artă consacrată. Ea izvorăște din necesitatea de a conferi obiectelor din jur: mobilă, vase, port, etc, veselie și culoare. Oamenii o consideră o preocupare îndreptățită prin ea însăși.

Arta populară demonstrează vocația pentru abstracția geometrică (ca în broderia românească) datorată materialelor și tehnicilor decorative aplicate și pentru stilizarea în spirală a motivelor naturale (ca în sculpturile polineziene în lemn sau ceramica europeană). În culturile multor țări tendințele se înfrățesc. Arta figurativă nu este cunoscută artei țărănești, deoarece țaranul nu a conștientizat faptul că ea poate influența lumea înconjurătoare. „Ignorantul” preferă să împlinească viața, „decât să joace rol de oglindă a realităților ei cenușii”.¹¹

O altă caracteristică a artei populare o constituie conservatorismul, greu de datat cu precizie. Motivele simple persistă de secole. Mereu avid de nou, țaranul conferă obiectelor veselie și efecte diferite cu ajutorul motivelor și culorilor. Universalitatea constituie o altă caracteristică a artei populare. „Aceleași motive, aceleași moduri de abstractizare, aceeași formă și aceleași tehnici par să izvorască spontan din pământ pe toate meridianele globului”.¹²

Arta populară este din când în când expresia unei vocații spirituale. În arta țărănească există „ obiecte, cum ar fi ulciorul pentru aghiazmă sau icoanele decorate cu simboluri religioase. Dar obiectivul urmărit prin făurirea lucrării de artă nu este niciodată cel religios, de invocare, de sacrificiu sau chiar de cult ci este în întregime uman, este năzuința zilnică de a înfrumuseța puțin lucrurile”.

BIBLIOGRAFIE

¹⁰ idem

¹¹ Herbert Read, *Semnificația artei*, Editura Meridiane, București, 1969, p. 69

¹²idem. p. 70

- *** *Strategia culturală a județului Timiș 1999 – 2015.*
- *** *Agenda culturală a județului Timiș.*
- *** *Atlasul etnografic al Județului Timiș* (Coord. Ioan Viorel Boldureanu) vol. I (2013), vol II (2014), Timișoara, Editura Eurostampa, 2013, 2014.
- Băcilă, Daniela, *Istoria vieții folclorice din Banat de la începutul secolului al XX-lea până în prezent*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2013.
- Bîrlea, Ovidiu, *Folclorul românesc*, I, II, București, Editura Minerva, 1983.
- Blaa, Lucian, *Barocul etnografiei românești* (în vol.) *Ceasornicul de nisip*, Cluj, Editura Dacia, 1973.
- Boldureanu, Ioan, Viorel, *Universul legendei. Eseu despre orizontul mental tradițional II*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2003.
- Boldureanu, Ioan, Viorel, *Cultură tradițională orală. Teme, concepțem categorii*, Timișoara, Editura Marineasa, 2007.
- Boldureanu, Ioan, Viorel, *Cultură populară bănățeană*, Timișoara, Editura Mirton, 2004.
- Boldureanu, Ioan, Viorel, *Folcloristică și etnologie*, Timișoara, Editura Mirton, 2003.
- Boldureanu, Ioan, Viorel, *Cultura românească în Banat (secolul al XIX-lea)*, Timișoara, Editura Helicon, 1994.
- Costin, Cornelia, *Politicile culturale și calitatea vieții*, Timișoara, Editura de Vest, 1996.
- Dincă, Melinda, *Sociologia identității sau Despre identitate socială și Socialul identității*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2008.
- Dincă, Melinda, *Cine mi-s io? sau Despre identitate socială în comunitățile sătești bănățene*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2009.
- Dragičević-Šešić, Milena, Stojković, Branimir, *Cultura. Management, Mediere, marketing*, Timișoara, Fundația Interart TRIADE, 2002.
- Gogolan, Aristida, *Interioare țărănești*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2012.
- Hațegan, Ioan, *Ghid pentru elaborarea monografiilor rurale*, Academia Română, Filiala Timișoara, Editura Banatul, 2006.
- Hedeșan, Otilia, *Lecții despre calendar*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005.
- Mihu, Achim, *Antropologie culturală*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002.
- Miu-Lerca, C., *Considerații asupra artei țărănești din banat – cusături și țesături*, Timișoara, 1936.
- Munteanu, Ioan, Munteanu, Rodica, *Timiș. Monografie*, Timișoara, Editura Marineasa, 1998.
- Pop, Mihai, *Obiceiuri tradiționale românești*, București, Editura Univers, 1999.
- Reszohazy, Rudolf, *Sociologia valorilor*, traducere de Ioana Opaț, Iași, Editura Institutul European, 2008.
- Secară, Nicolae, *Studii de etnografie bănățeană*, Timișoara, Editura Excelsior art, 2005.
- Turcuș, Aurel, *Catalogul obiceiurilor populare calendaristice din Banat*, Timișoara, Editura Orizonturi Universitare, 2008.
- Valade, Bernard, *Cultura*, în vol. *Tratat de sociologie*, (sub coord. Raymond Boudon) București, Editura Humanitas, 1997.
- Vianu, Tudor, *Studii de filozofia culturii*, București, Editura Eminescu, 1982.
- Vulcănescu, Romulus, *Dicționar de etnologie*, București, Editura Științifică, 1970.

Acknowledgement:

This paper was supported by European Social Funds - Project *Competitive Researchers in Europe in the Field of Humanities and Socio-Economic Sciences. A Multi-regional Research Network*

POSDRU/159/1.5/S/140863

Cercetarea pentru această lucrare a fost finanțată din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013 în cadrul proiectului *Cercetători competitivi pe plan european în domeniul științelor umaniste și socioeconomice. Rețea de cercetare multiregională (CCPE)* - POSDRU/159/1.5/S/140863.